

ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נביא. אלא אדם שהיינו יודעין בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה, בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו, והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ופרישותה, ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו - מצוה לשמוע ממנו... ואפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא, וזה האות יש לו דברים בגו, אף על פי כן מצוה לשמוע לו, הואיל ואדם גדול וחכם וראוי לנבואה, מעמידין אותו על חזקתו; שבכך נצטוינו, כמו שנצטוינו לחתוך את הדין על פי שני עדים כשרים ואף על פי שאפשר שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלינו מעמידין אותן על כשרותן...

מעתה, כיון שהתורה העידה עליו (ראה לעיל הלכה א) והוא קיים את האות והמופת שייעד משה רבינו - הרי זה ודאי משיח.

ואם לא הצליח עד כה או נהרג וכו' - אם בנה מקדש וקיבץ נדחי ישראל ואף ניצח את האויבים מסביב, אך בסוף נהרג - אין זה משיח. ראה לפנינו (ד"ה ולא העמידו) שמן הכתוב בדניאל מוכח שהואיל ונהרג מוכח שלא העמידו ה' אלא לנסות בו רבים.

יש לעמוד על כך שמכאן מוכח שייתכן שתחזור מלכות ישראל ותנצח את האויבים מסביב, ואף יתקבצו נדחי ישראל, ואפילו בית המקדש ייבנה, ובכל זאת עדיין לא הופיע המשיח המיוחל. זאת אומרת, שכל המשימות הללו הן מחייבות את האומה גם אם המשיח עדיין לא בא, ומאידך, ייתכן שכאשר יופיע המשיח ימצא שהמטרות הללו כבר הושגו ועליו תחול האחריות לקדם התעלות רוחנית בישראל ובעולם כולו בהתאם לכוחותיו כנביא, ובכך יבטיח שהשלום והתקוות שהתגשמו יתמידו.

ולא העמידו הקב"ה אלא לנסות בו רבים וכו' - ראה דניאל יא, לג: 'ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה ימים'. וראה פירוש רס"ג שם (ר"י קאפח, ירושלים תשמ"א, עמ' רג) שמדובר על ר' עקיבא ור' יהודה בן בבא שנפלו בחרב בזמן מרד בר כוכבא - הלהבה היא שריפת ר' חנינא בן תרדיון, השבי הוא של ר' מאיר, והביזה מוזכרת אצל ר' ישמעאל. כל החכמים הנ"ל השתתפו במרד שנכשל, ואומר דניאל שמטרת המרד היתה לנסות את ישראל: 'לצרוף בהם' (שם פסוק לה). כתב רבינו בהלכות תעניות ה, ג: "ודמו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים, ונהרגו כולם". אף בר כוזבא עצמו נהרג, ובכך הוכח שהוא לא היה המשיח.

אף ישוע הנצרי... כבר נתנבא בו דניאל וכו' - רש"י בדניאל שם כתב: "ראיתי בשם ר' סעדיה זו אומה של עשו וסיעתו". וראה בפירוש רס"ג לדניאל (ר"י קאפח, ירושלים תשמ"א, עמ' קצט) שכל הפרק בדניאל שם יכול להתפרש על יוון, ויכול להתפרש על אדום וישמעאל: "כולם אותות וסימנים לבני ישראל, כדי שכאשר יראו אותם אנשי כל דור ודור מהם יתחייבו להאמין בענייני הישועה כפי שביארנו בענין כורש". אמנם רס"ג לא פירש שמדובר על ישוע בייחוד. ברם ראה מגלת המגלה לר' אברהם בר חייא הנשיא המפרש את הפסוק בדניאל על ישוע (ברלין תרפ"ד, עמ' 136):

ואמרו שבשנת ג' אלפים תשצ"ג לעולם שהיא אחת לפני הדבוק הזה נתלה ישו בן פדגירא שחיק עצמות ולשנה אחריו יצאו תלמידיו הפריצים הרעים להטעות את העולם... כאשר אמר עליהם הכתוב: 'ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו'.

רבינו פירש פסוק זה על ישוע גם באיגרת תימן (ר"י קאפח עמ' כב; ר"י שילת עמ' קכ).

ר"י שילת בביאוריו לפיהמ"ש (הקדמה לפרק חלק בסנהדרין, עמ' קעח) מדייק שלעיל כתב **רבינו** שהמיועד למשיח "לא הצליח", וכאן כתב **נכשל**. והוא מסביר: מי שמנסה לקדם את מטרות התורה ולהיות מושיעים של ישראל, אלא שלא הוכשרה השעה לכך, נמצא שאינו המשיח, אף שהוא מלך כשר. שונה הוא מי שאינו מקדם שום מטרות ממטרות התורה ואדרבה גורם לאיבוד התורה וישראל - הרי הוא מכשול.

ונהרג בבית דין - ראה סנהדרין מג,א (בדפוסים הרגילים הושמט קטע זה מפני אימת הצנזורה):

והתניא: בערב הפסח תלאוהו לישו הנוצרי, והכרוז יוצא לפניו ארבעים יום: ישו הנוצרי יוצא ליסקל על שכיסף והסית והדיח את ישראל, כל מי שיודע לו זכות יבוא וילמד עליו. ולא מצאו לו זכות ותלאוהו בערב הפסח.

שכל הנביאים דברו שהמשיח גואל ישראל... ומחזק מצותם - כמבואר לעיל הלכה א וכן בראש ההלכה שלנו.

לאבד ישראל בחרב וכו' - שמא רומז רבינו למסעי הצלב, שבשם הדת הרגו ורצחו ושדדו יהודים רבים. ייתכן שרבינו רומז לראשית ימי הנצרות, או לצרות של המלך קונסטנטין שהתנצר והיצר לעם ישראל.

השווה הלכות עבודה זרה י,א.

ולהחליף התורה - כמבואר בהלכות תשובה ג,ח:

והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו, אף על פי שהיא היתה מעם ה', כגון הנוצרים וההגרים...

ולהטעות רוב העולם לעבוד אלוה מבלעדי ה' - פיהמ"ש עבודה זרה א,ג: ודע, שזאת האומה הנוצרית העומדת בטענת המשיח, על חילוף כיתותיה, כולם עובדי עבודה זרה. שם י,א: ומסירים את העם מאחרי ה' כישוע הנצרי ותלמידיו.

אבל מחשבות בורא עולם וכו' - ראה הלכות תשובה ה,ה:

וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמיתת הבורא, שנאמר: 'כי לא יראני האדם וחי' (שמות לג,כ), אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו שלבורא, הוא שהנביא אומר: 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם ה' (ישעיהו נח,ח).

וכל הדברים האלו שלישוע הנצרי ושלזה הישמעאלי - איגרת תימן (ר"י שילת עמ' קכג):

וכבר קדמה לנו גם כן הודעה מהי יתעלה על יד דניאל כי כן יהיה, ושבאחרית הענין יעמוד עומד יתן דת דומה לדת האמיתית, וידבר גדולות, כלומר יאמר שניתן לו ספר ודיבר ה' אליו והוא דיבר אל ה', וזולת זה מרוב דבריו. אמר דניאל כשסיפר ותיאר עמוד מלכות רומי, והמשיל עמידת משוגע, והיותו מנצח מלכות רומי ומלכות פרס ומלכות יוון בקרן שעלתה צומחת, וארכה ועצמה כמו שהתבאר מן הכתוב ההוא להמון ולסגולה, שהם עניינים גילתה אותם המציאות. לא יסבלו פירוש אחר.

אמר: 'מִשְׁתַּכֵּל הָיִיתָ בְּקִרְנֶיךָ וְאֵלֹהֵי קֶרֶן אַחֲרֵי זַעֲרִיךָ סִלַּקְתָּ בִּינִיהֶן וַתִּלָּת מִן קִרְנֶיךָ קִדְמִיתָ אֶתְעַקְרָה מִן קִדְמָה וְאֵלֹהֵי עֵינֶיךָ כְּעֵינֵי אִשָּׁה בְּקִרְנֶיךָ דָּא וַפִּסְמִלל רַבְרָבִי' (דניאל ז, ח). ואתה הסתכלת תיקון המשל הזה ופליאתו, אמר שראה הקרן הקטנה העולה כאשר ארכה והפילה שלש קרנות לפניה, והוא נפלא לארכה, והנה לקרן שתי עינים דומות כעיני אדם ופה מדבר גדולות. רוצה לומר: שהוא יתן דת דומה לדת האלהית ויתפאר בנבואה וירבה דברים. וביאר לנו דניאל שהוא יתפאר בביטול זאת התורה וישתדל לשנותה, אמר: 'וַיִּסְפֹּר לְהַשְׁמִינָה זְמַנִּין וְדַת וַיִּתְּנֵהֶבּוּן בִּידָה עַד עֶדֶן וְעֶדְנִין וּפְלַג עֶדֶן' (שם כה), ובאר לו ה' יתעלה שהוא יאבדהו אחר עצמתו ורוב גדולתו, עם כל מי שנשאר מן הקודמים לו, ושאלו החולקים שלשתם, רצוני לומר: הכת המוכרחת בחרב והמתפארת בטענות והמתדמה בדת - כולם יאבדו...

ושם עמ' קמב:

לפי שהם מכזבים נבואת משה רבנו האומר בשם ה': 'על פי התורה' וכו' (דברים יז, יא), ויטענו ההפלגה באמונה בדברו בחוצפה ובעזות כמו שיאמרו הישמעאלים והאדומים (=הנוצרים) שהם מאמינים בנבואתו ויפסידו תורתו ויבטלוה, ויהרגו מאמיניה והמחזיקים בה, הם ומתעם כאחד.

לישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם וכו' - תשובת רבינו לתלמידי רבינו אפרים (בלאו סי' קמט עמ' 284):

ומותר ללמד המצות לנוצרים ולמשכס אל דתנו, ואינו מותר דבר מזה לישמעאלים, לפי מה שידוע לכם על אמונתם¹¹, שתורה זו אינה מן השמים, וכאשר ילמדום דבר מן כתוביה (וימצאוהו) מתנגד למה שבדו הם מלבם לפי ערבוב הסיפורים ובלבול העניינים אשר באו להם, (הרי) לא תהיה זו ראייה אצלם, שטעות בידיהם, אלא יפרשוה לפי הקדמותיהם המופסדות ויוכלו להשיב עלינו בזה בטענתם ויטעו כל גר וישראל, שאין לו דעת, ויהיה זה מכשול לישראל האסורין ביניהם בעונותם.

אבל הערלים (=הנוצרים) מאמינים בנוסח התורה שלא נשתנה, ורק מגלים בה פנים בפרושם המופסד ומפרשים זאת בפירושים, שהם ידועים בהם, ואם יעמידום על הפרוש הנכון, אפשר שיחזרו למוטב, ואפילו לא יחזרו, כשרוצים שיחזרו, לא יבוא לנו מזה מכשול ולא ימצאו בכתוביהם דבר שונה מכתובינו.

איגרת תימן (ר"י שילת עמ' קנא):

ואולם עתו - כבר התבאר דברי דניאל וישעיה ומכל מה שזכרוהו החכמים ז"ל שהוא יעמד בהתפשט מלכות רומי ומלכות הערב בארץ כאשר הוא היום, וזה מה שאין ספק בו. ודניאל באחרית ספורו למלכות ישמעאל ועמידת המשגג - סמך לו ביאת המשיח. וכן ישעיה באר שהראיה על ביאת המשיח היא עמידת המשגג... אלו עניינים גלויים מפשט הכתוב.

11. אמונת הישמעאלים השתנתה במשך הדורות, ראה תשובת רבינו לר' עובדיה הגר (בלאו סי' תמח), ומסכם שם: "וכן אלו הישמעאלים היום כולם טף ונשים נכרתה עבודה זרה מפיהם, וטעותם וטפשותם בדברים אחרים היא, שאי אפשר לאומרו בכתב מפני פושעי ורשעי ישראל. אבל ביחוד השם יתעלה אין להם טעות כלל, ובאמת שהיה לישמעאלים מקודם באותם המקומות שלשה מיני עבודה זרה פגור ומרקוליס וכמוש".

השווה ספר הכוזרי ד, כג (ר"י שילת, ירושלים תש"ע עמ' קכא) :
ואלה הדתות (=הנוצרים והישמעאלים) הן הצעה והקדמה למשיח המצופה אשר הוא
הפרי, ויעשו כולם פרי כאשר יודו לו ויעשה העץ אחד, ואז יתנו יתרון לעיקר
אשר היו מבזים אותו.

ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד - ברכות נז, ב :

תנו רבנן : הרואה... מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר... כשם שנעקרה ממקום זה,
כן תיעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם לעבדך... רבי שמעון בן אלעזר אומר :
אף בחוץ לארץ צריך לומר כן מפני שעתידים להתגייר, שנאמר 'אז אהפך אל עמים שפה
ברורה'.

עבודה זרה כד, א :

אמר ר' אליעזר : כולם גרים גרורים הם לעתיד לבא. ומאי קראה? 'כי אז אהפך אל עמים
שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' '. מתקיף לה רב יוסף : ודלמא מעבודת כוכבים הוא דהדור
בהו! אמר ליה אביי : 'לעבדו שכם אחד' כתיב.

ברכות נז, ב :

תנו רבנן... מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר : ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו,
וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם לעבדך. ובחוץ
לארץ אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך - מפני שרובה גוים. רבי שמעון בן אלעזר
— אומר : אף בחוץ לארץ צריך לומר כן, מפני שעתידים להתגייר, שנאמר : 'כי אז אהפך אל
העמים שפה ברורה'.

וראה מה שביארתי בהלכות ברכות י, ט שפסק כר' שמעון בן אלעזר, והשלם לכאן.

באיים רחוקים - על פי הכתוב ישעיהו סו, יח-יט :

ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את
כבודי. ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשים פול ולוד משכי
קשת תבל ויון האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי,
והגידו את כבודי בגוים.

השווה דרשת תורת ה' תמימה לרמב"ן (כתבי הרמב"ן א, ירושלים תשכ"ג, עמ' קמג) :
ואל תשתבשו באומות שאף הם נוחלי תורה, הם הקרובים לאמצע הישוב כגון
הנוצרים והישמעאלים, לפי שהעתיקו התורה ולמדוה, וכשגברה רומי על קצת
הקצוות, למדו ממנה תורה ועשו חקים ומשפטים דוגמא של תורה, אבל בני אדם
יושבי הקצוות הרחוקות שלא למדו תורה ולא ראו ישראל ואת מנהגם או שלא
שמעו עליהם מפני גבול שביניהם - בהמות גמורות הם, ועליהם אמר הכתוב :
'האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי' (ישעיהו סו, יט),
והאומות מתחילה כך אמרו, שנאמר : 'ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים
צדיקים ככל התורה הזאת' (דברים ד, ז), למדנו שלא היה באותו זמן אומה ולשון
בעולם שיהא להם נימוסים טובים וישרים ישובי המדינות כישראל...

השווה מלחמות השם לר' אברהם בן רבינו (הר"ר מרגליות עמ' נב) :

והקול נשמע אצלנו ואצל אבותינו כי רבים בעבר הים מיושבי האיים והקצוות
הרחוקים טועים בזה העיקר הגדול (=יחוד ה') ונתלים בפשטי המקראות ופשטי

המדרשות והגדות, ועל זה היה דוה לבנו ועל אלה חשכו עינינו ונשתוממו אבותינו.

ובעמים רבים - ראה ישעיה ב,ג: 'והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וירנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם'. הנבואה שם מדברת באחרית הימים, ראה שם פסוקים ב-ד, ובמדרש תהלים (בובר, מזמור ב,ה) מפרש ש'ונלכה בארחתיו' אלו שבע מצוות בני נח.

וכשיעמוד המלך המשיח באמת וכו' - הרי שבעקבות הפצת הדעות הכוזבות בעולם, בני האדם דנים בסוגיות חשובות אלו. כאשר יקום המלך המשיח ידעו כל באי עולם מי צודק. אלמלא נתפרסמו הדתות החדשות לא היו הרבה בני אדם יודעים כלל, לא על הבורא יתברך ולא על הנבואה, ולא על הגאולה.

אלו אומרים... ואלו אומרים וכו' - שלא כישמעאלים, הנוצרים דנים רבות במצוות התורה, כמו שכתב רבינו בתשובה (הובאה לעיל ד"ה לישר דרך) אלא שיש ביניהם חילוקי דעות: יש אומרים שכבר בטלו בזמן הזה, ויש אומרים שאינן כפשוטן.

ויצליח וירום וינשא - ככתוב: 'הנה ישכיל עבדי ירום וינשא וגבה מאד' (ישעיהו נב,יד).

מיד... חוזרין וכו' - ככתוב: 'חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו' (ישעיהו נב,י).

השווה מלחמות השם לר' אברהם בן רבינו (הר"ר מרגליות עמ' נא-נב):

ואפילו בני ישמעאל קבלו זאת האמונה מבני ישראל (אי הגשמת האל) ובנו עיקר דתם עליה וחזרו מטפשות אבותם וסכלותם שהיו עובדים עבודה זרה וטועים ביחוד שמו וגדולתו, ככתוב: 'אליך גוים יבואו מאפסי ארץ ויאמרו **אך שקר נחלו אבותינו** הבל ואין בם מועיל' (ירמיהו טז,יט)...

פתיחה לפרק שנים עשר

פרק זה מסיים את ספר משנה תורה, והסיום מקביל להתחלה. פתח רבינו את ההקדמה למשנה תורה בקטע של פסוק: 'בשם ה' אל עולם' (בראשית כא, לג) ואף סיים בשם שמים: כי מלאה הארץ דעה את ה' (ישעיהו יא, ט), נמצא סופו נעוץ בתחילתו.

פרק זה מסכם ומסביר בקצרה את נבואות הנחמה של הנביאים המתארים את הגאולה האחרונה שבה יתגלה המלך המשיח, וכן ההבטחה שהנבואה תתחדש. חוקי הטבע לא ישתנו, אבל הרשע והשנאה יעברו מן הארץ, וכל בני אדם יכירו במלכות שמים "ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד, ולפיכך יהיו חכמים גדולים, ויודעים דברים הסתומין העמוקין". אז יתבארו היטב כל דברי הנביאים על רוב הטובה והשפע שיהיו בעולם, אילו הם משל וחידה ואילו כפשוטם. אמנם אחרי ההתקדמות העצומה של המדע והטכנולוגיה והרפואה בדורות האחרונים נראה כבר היום שאילו זכינו לשלום כללי כי אז כבר היום נתקיימה הברכה: 'וקראתי אל הדגן והרביתי אותו... והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה' (יחזקאל לו, כט-ל), ואלמלא מלחמה וקנאה ותחרות גם רעב לא היה בעולם. ובארצנו הקדושה, כבר זכינו לראות קיבוץ גלויות בממדים בלי תקדים, והארץ החרבה והשוממה נתקיים בה: 'אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות, אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים. אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן, אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו' (ישעיהו מא, יח).

אמנם אל לו לאדם לחשב קיצים, "אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר", ויודה לבורא עולם על חסדיו עד הנה, ויתפלל להגשמת הנבואה בקרוב: 'הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום... כי לא יוסיף עוד לעבר בך בליעל, כלה נכרת... צפה דרך חזק מתנים אִמָּץ כַּח מאד. כי שב ה' את גאון יעקב כגאון ישראל' (נחום ב, א-ג).

פרק שנים עשר

א אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו שלעולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית; אלא עולם כמנהגו הולך*, וזה שנאמר בישעיה: וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירביץ (ישעיהו יא,ו) - משל וחידה. עניין הדבר: שיהיו ישראל יושבים לבטח עם רשעי העולם המשולים בזאב ונמר, שנאמר: זאב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם (ירמיהו ה,ו), ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר המותר בנחת כישראל**, שנאמר: ואריה כבקר יאכל תבן (ישעיהו יא,ז).

וכן כל כיוצא באלו הדברים הכתובין בעניין המשיח - משלים הם, ובימות המלך המשיח יִנָּדע לכל לאי זה דבר היה משל, ומה עניין רמוז בהן. אמרו חכמים: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד.

* בדפוסים: נוהג.

** בדפוסים: עם ישראל.

השגות הראב"ד

הלכה א אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו' עד משלים. א"א והלא כתוב בתורה: 'והשבתי חיה רעה מן הארץ' (ויקרא כו,ו).

יד פשוטה

הלכה א-ב

אל יעלה על הלב וכו' - מורה ב,כט (ר"י קאפח עמ' רל-רלא):

והענין אשר אנו סובבים סביבו כבר נתבאר, והוא שהפסד העולם הזה ושינויו מכפי שהוא או שינוי דבר מטבעו והתמדתו כפי אותו השינוי - הוא דבר שלא נאמר לנו בו לשון נביא וגם לא דברי חכמים... ומה שתמצא לכל החכמים תמיד והוא יסוד שלומד בו כל אחד מחכמי משנה וחכמי תלמוד הוא אמרו: 'אין כל חדש תחת השמש' (קהלת א,ט), ושאין שם חדוש כלל ולא בשום סבה... אבל אמרתי שלא ישתנה דבר מטבעו ויתמיד כפי אותו השנוי מתוך זהירות בנסים... זו היא השקפתי והיא דעה הראויה לסברה. ואף על פי שחכמים ז"ל כבר אמרו בנסים דברים תמוהים מאד... הנה התבאר לך הדבר וסוכמה השיטה... וסבורים אנו כי המציאות הזו היא נצחית לעד כפי הטבע הזה אשר רצוהו יתעלה, לא ישתנה ממנו מאומה כלל זולתי בפרטים על דרך המופת... זוהי השקפתנו ויסוד תורתנו.

מאמר תחיית המתים (ר"י שילת עמ' שסב):

וכבר נודע שאנחנו נברח מאד משינוי סדר בראשית, ואמנם יטעה כל מי שיטעה ממי שקדם או יתאחר, להיותם בלתי מבדילים בין העניינים הנוהגים מנהג

Source: <http://www.fishbase.org>

משנה תורה <יד פשוטה> - שופטים ג משה בן מימון (רמב"ם) - רבינוביץ, נחום אליעזר עמוד מס 699הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו, וכל אלו הדברים וכיוצא בהן - לא ידע אדם היאך יהיו עד שיהיו. הדברים (ה)סתומין* הם אצל הנביאים, גם החכמים - אין להם קבלה בדברים אלו, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להן מחלוקת בדברים אלו. ועל כל פנים אין סידור הויית דברים אלו ולא דקדוקן עיקר בדת.

ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך במדרשות האמורים בעניינים אלו וכיוצא בהן, ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה. וכן לא יתשב הקצין, אמרו חכמים: תפוח דעתן** של מחשבי הקצין, אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שביארנו.

* נראה שהאות ה"א מיותרת.

** בדפוסים: רוחם.

יד פשוטה

הדבר יורה עליו, והוא אמרו: 'לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה'.' הנה כבר העלה בהיותם אז בלתי חומסים ולא מזיקים לפי שהם ידעו את ה'. התראו אתם קהל ישראל מי שיש בו שכל, שיהיה בו שינוי: האריה בזמננו זה מורה (=ממרה), ולזה טורף; ואז - ישוב וידע מבוראו מה שצריך, וידע שאין ראוי להזיק, וישוב לאכול תבן? הנה נתקיים מה שנאמר: 'ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום' (ישעיהו סט,יא), אבל אנחנו כבר ביארנו זה העניין בפרק מספר מורה הנבוכים, ובחיבור ביארנו ראיתנו הגלויה מאמרם שימות המשיח אין בהם דבר משינוי סדר בראשית.

הראב"ד השיג, והפנה לפסוק בויקרא ('והלא כתוב בתורה'; והשווה רד"ק בישעיהו שם). אולם ביחזקאל (לד,כה) הנביא משתמש במטבע לשון זהה: 'וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ', ושם בכל הפרק הכינוי 'חיה רעה' מוסב על עמים המזיקים לישראל, וישראל נמשלים לצאן, ושם (פסוק ח): 'חי אני נאם ה' אלהים אם לא יען היות צאני לבז ותהיינה צאני לאכלה לכל חית השדה מאין רעה ולא דרשו רעי את צאני, ויָרְעו הָרָעִים אותם ואת צאני לא רָעו'. וכן הוא במשנת ר' אליעזר פרשה ד (ענלאו עמ' 87): 'והשבתי חיה רעה', אלו אומות [העולם] שנמשלו בחיות.

אולם גם בויקרא הפסוק מתפרש כמשל. כך תרגום הירושלמי השלם (כ"י רומי): 'ואבטל רשותהון דמלכוותה דמתילן בחיות ברא' (הדברים מופיעים בתו"ש לרמ"מ כשר, כך כד סוף עמ' רח), וכן הוא במדרש הגדול ויקרא שם.

ולמה נמשלו ישראל לכבש ושה? ראה מכילתא דרבי ישמעאל יתרו, מסכתא דבחדש פרשה ב (הורוביץ-רבין עמ' 209):

נבוכד נצר מלך בבל המשילן כשה, מה שה זה כשהיא לוקה מאחת מאבריה כל איבריה מרגישין, כך ישראל, אם נהרג אחד מהן כלן מרגישין ומצטערין, אבל אומות העולם אינן כן, אלא אם נהרג אחד מהם כולם שמחים במפלתו.

משל וחידה - רב סעדיה גאון בהקדמה לפירוש משלי (ר"י קאפח, ירושלים תשל"ו, עמ' יג):

ועוד שההמון כיון שידיעת החושים אצלם קרובה וקלה מידיעת השכל, מפני שכלי החוש נמצאים להם ביצירה, לפיכך הוזקקו להמשיל להם משלים כדי להשוות בעיניהם חיובי השכל כחיובי החוש... וזו היא תועלת המשלים, לקרב לטבע את החלטות השכל.

הקדמה לפיהמ"ש (ר"י קאפח עמ' יט-כ):

ועוד שהלמוד לרבים לא יתכן אלא בדרך חידה ומשל כדי לכלול הנשים והנערים הקטנים, כדי שכשתגיע דעתם לשלמות ידעו ענין אותם המשלים, ועל ענין זה רמז שלמה באמרו: 'להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם' (משלי א, ו), ומשום כך דברו חכמים ע"ה בענינים האלהיים ברמז. ולכן ראוי לאדם שאם נזדמן לו מדבריהם דבר שהוא נגד המושכל לפי דעתו שלא ייחס החסרון לאותם הדברים אלא ייחס החסרון לשכלו. וכשיראה משל ממשליהם שפשוטו רחוק מאד מבינתו ראוי לו להצטער מאד על כך שלא הבין הענין, עד שנעשו אצלו כל הדברים האמתיים בתכלית הריחוק...

הקדמה לפרק חלק (ר"י קאפח עמ' קלז): וכבר ידוע אצל חכמי הלשון כי חידה הם הדברים שענינים בסודם ולא בפשטם, וכמו שאמר: 'אחודה נא לכם חידה' וכו' (שופטים יד, יב).

לכאורה ההבדל בין משל וחידה הוא, שלמשל יש משמעות גם ללא הנמשל, ואילו לחידה אין עמידה בפני עצמה אלא עם פתרונה.

וראה ראב"ע יחזקאל יז, ב על הפסוק: 'חוד חידה ומשל מִשְׁלִי':

החידה הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר. והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר.

ובמלבי"ם שם כתב:

החידה תהיה בדבר הנעלם עד שצריך איש מבין להבין על ידי רמז, ומתאחד עם חידוד, כי יחדד השכל, כמו 'ואיש יחד פני רעהו' (משלי כז, יז). והמשל יהיה לרוב דבר נגלה להמשיל אליו דבר בלתי נודע.

יש מי שהציע שהראב"ד השיג דווקא מן הכתוב בתורה, הואיל ורבינו עצמו כתב בהלכות יסודי התורה ז, ו: "כל הנביאים... רואים מה שהן רואין במשל וחידה; משה רבינו... רואה הדבר על בוריו בלא חידה בלא משל". ברם לפענ"ד אין כאן סתירה כלל. ודאי שראיית משה רבינו היתה ראיית הדבר על בוריו, אבל אין ספק שגם משה רבינו השתמש בלשון של משל. לעומת זאת, יש שהנביא ראה דברים במשל וחידה, והוזקק שיפרשו לו את משמעות הדבר, כגון הכתוב אצל ירמיהו: 'מה אתה רֹאֶה ירמיהו?' (ירמיהו א, יא).

שיהיו ישראל יושבים לבטח עם רשעי העולם - הקדמת רבינו לפרק חלק (עמ' קלט) על המשיח: ויתגדל שמו ויגיע לקצוי תבל יותר וגדול על ממלכת שלמה, ויכרתו עמו העמים ברית שלום.

ויחזרו כולם לדת האמת ולא יגזלו ולא ישחיתו וכו' - על פי הכתוב: 'לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים' (ישעיהו יא, ט).

עבודה זרה כד, א :

אמר להן ר' אליעזר : כולם גרים גרורים הם לעתיד לבא. אמר רב יוסף : מאי קרא? כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגוי (צפניה ג, ט). אמר ליה אביי : ודלמא מעבודת כוכבים הוא דהדור בהו! אמר ליה רב יוסף : 'לעבדו שכם אחד' כתיב.

וכן כתב רבינו במורה ג, יא (עמ' רצג) :

כי בידיעת האמת מסתלקת האיבה והשנאה, ויבטלו נזקי בני אדם זה לזה, וכבר הבטיח בכך ואמר : 'וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וגוי ופרה נדב תרעינה וגוי' ושעשע יונק [על חר פתח] וגוי' (ישעיהו יא, ו-ט), ואחר כך נתן סבה לכך ואמר כי סבת סלוק אלה השנאות וההתקוטטויות וההשתלטויות היא ידיעת בני אדם אז אמתת האלוה, ואמר : 'לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים', דע זה.

השווה שו"ת הרשב"א החדשות מכ"י סי' שסח :

... והכונה שכל האמות חלוקות עמנו באמונה והם מתגרים בנו, ואף שאנו נמלטים מהם או ננצח ונגאל ונתנחם, אין הנחמה נחמה גמורה כי עוד הם מתנפלים עלינו. **וכל עקר השנאה לא יצאה אלא בחלוק הדת**... ואמרו ז"ל במדרש שיר השירים : 'אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני' (שיר השירים ה, ח), הגיד לו שכל חליים שאומות העולם מביאים עלינו, אין אלא מפני אהבה שאני אוהבת אותו. והטענה בזה, לפי שהבדילנו השי"ת מן האומות שלא להתחתן בם ושלא לאכול מן המאכלים האסורים ושלא לשתות מיין נסיכם, והרחוק וההבדל על כל פנים מביא לידי שנאה. וכמו שאמר במדרש רבתי (איכה רבה פרשה א, נו) : 'כי אתה עשיתי' (איכה א, כא) אלולי שאמרת 'לא תתחתן בם' (דברים ז, ג) והיינו נושאים נשים משלהן ומשיאין אותם משלנו, מי שהיתה בתו אצלי או בתי אצלו לא היה קובל אותי... אבל לימות המשיח תמלא הארץ דעת ואז : 'לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' ואז ישבתו המלחמות. וזה מיעודי המשיח כאמרו : 'וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות. לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה' (ישעיהו ב, ד), **כי רוב המלחמות אף בשאר האומות בין אומה לאומה בסיבת חלוק האמונה**. ועל כן אמר ר' יעקב⁴ שהתנחומין הגמורין שאין אחריהן רעת מלחמה ושנאת האומות עלינו אינו אלא לכשישוה שאר האומות לנו באמונה, כאמרו : 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד'.

יאכלו דבר המותר בנחת כישראל וכו' - כלומר, לא כמו האריה שהוא דורס ואוכל (תענית ח, א), אלא כבקר שאוכל תבן ומעלה גרה ולועסו לאט לאט ואינו חוטף ולא טורף, והיינו בנחת. השווה הלכות יסודי התורה ה, יא שם מבואר שמשמעות "בנחת" היא ההפך של קטטה וכעס.

וכן כל כיוצא באלו הדברים הכתובין בעניין המשיח משלים הם וכו' - מאמר תחיית המתים (ר"י שילת עמ' שס) :

ודע שאלו היעודים וכיוצא בהם אשר נאמר שהם משל - אין דברנו זה גזרה, שלא באתנו נבואה מה' שהודיעתנו שהוא משל, ולא מצאנו קבלה לחכמים

4. איכה רבה ב, יז, המדרש הובא לעיל שם בתשובה.

מהנביאים שיבארו בה בחלקי אלו הדברים שהם משל. ואמנם הביאנו לזה ענין נבארהו לך, והוא, שהשתדלותנו והשתדלות כל איש תבונה מהיחידים - הפך השתדלות ההמון; שהמון אנשי התורה הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם - ששימו התורה והשכל שני קצוות סותר, ויוציאו כל דבר נבדל ומופרש מן המושכל, ויאמרו שהוא מופת, ויברחו מהיות דבר על מנהג הטבע, לא במה שיסופר ממה שעבר, ולא במה שיראה בזמן העומד, ולא במה שיאמר שיארע לעתיד. **ואנחנו נשתדל לקבץ בין התורה והמושכל**, וננהיג הדברים כולם על סדר טבעי אפשר בכל זה, אלא מה שהתבאר בו שהוא מופת ולא יתכן לפרשו כלל, אז נצטרך לומר שהוא מופת... ומפני זה נאמר אנחנו ומי שקדמנו מחשובי המפרשים שאלו משלים.

ואפשר שיאמר גם כן כי כשירבה הישוב ותשמן הארץ - ימעט הזק בעלי החיים ויתקרבו קצתם אל קצתם, כבר זכר זה אריסטו... כשנתן סיבת מיעוט הזק בעלי חיים קצתם לקצתם בארץ מצרים. ויהיה זה גם כן גוזמא, כמו שאמרו: "דברה תורה לשון הבאי" (תמיד כט,א), ואם הוא על פשוטו - יהיה מופת שיראה בהר הבית לבד, כמו שאמר: 'בכל הר קדשי', ויהיה כיוצא בדבריהם: "לא הזיק נחש ועקרב בירושלים" (אבות ה,ד). סוף דבר כל אלו הם דברים שאינם פינות (=עיקרי) התורה ואין להקפיד איך יאמינו בהם, וצריך שימתין האדם לעיקר האמונה באלו הדברים עד אשר יראו במהרה, ואז יתבאר אם הם משל או מופת.

פיהמ"ש סנהדרין, ביאור לפרק חלק (ר"י קאפח עמ' קלז):

לפי שדברי כל בעלי החכמה בדברים הנשגבים שהם התכלית אינם אלא בדרך חידה ומשל, ומדוע נתפלא על שחברו את החכמה בדרך משל ודמו אותם בדברים שפלים המוניים, והנך רואה החכם מכל אדם עשה כן ברוח הקדש, כלומר שלמה במשלי בשיר השירים ומקצת קהלת, ומדוע יהא מוזר בעינינו לפרש את דבריהם ולהוציאם מפשטן כדי שיהא תואם את המושכל ומתאים לאמת ולכתבי הקדש, והרי הם עצמם מבארים פסוקי הכתובים ומוציאים אותם מפשוטם ועושים אותם משל והוא האמת.

וראה גם איגרת לר' עובדיה הגר (ר"י שילת עמ' רלז):

אלא כך ראוי למי שהוא מבין ולבו נכון למול דרך האמת: שישים ענין זה המפורש בתורה עיקר ויסוד שלא יהרס ויתד תקועה שלא תמיש, וכשימצא פסוק מדברי הנביאים או דבר מדברי חכמים חולק על עיקר זה וסותר ענין זה - ידרוש ויבקש בעין לבו עד שיבין דברי התורה או דברי החכם, אם יצאו דבריהם מכוונים כעניין המפורש בתורה - הרי מוטב, ואם לאו - יאמר: דברי הנביא הזה או דברי חכם זה, איני יודע דברים שבגגן ואינן על פשוטן.

אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח וכו' - שבת קנא,ב (ועוד כמה מקבילות; והעתיקה הרי"ף רמז תתקעב):

'והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ' (קהלת יב,א) - אלו ימי המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה. ופליגא דשמואל, דאמר שמואל: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד, שנאמר: 'כי לא יחדל אביון מקרב הארץ' (דברים טו,יא).

בהלכות תשובה ז, ד (ד"ה אמרו חכמים) הבאתי כלל בשם הגאונים, שכאשר מסיקה הגמרא "ופליגא דפלוני" - בסתם אין הלכה כאותו החולק על פלוני, ושם הבאנו מרס"ג (הביאו ר' בצלאל אשכנזי בכללי התלמוד כלל 372). לפי זה קבע רבינו להלכה כשמואל את העיקרון שעולם כמנהגו הולך.

השמיט רבינו את הראיה מן הכתוב 'כי לא יחדל אביון', ונראה טעמו שאין זה דווקא, שהרי דרשו בספרי (פ' ראה פי' קיח; פינקלשטיין עמ' 177):
'כי לא יחדל אביון מקרב הארץ', ולהלן (טו, ד) הוא אומר: 'אפס כי לא יהיה בך אביון'. כיצד נתקיימו שני כתובים הללו? בזמן שאתם עושים רצונו של מקום, אביונים באחרים; וכשאין אתם עושים רצונו של מקום, אביונים בכם.

וכן בתרגום יונתן: ארום מטול דלא צייתין בית ישראל במצוותא דאורייתא לא פסקין מסכנין מגו ארעא.

לקמן מבאר רבינו (הלכה ה): "ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה... שהטובה מושפעת הרבה". זהו על פי הבטחת הנביאים וגם על פי הספרי. מעתה, מוכח שאמנם אימץ לו רבינו את העיקרון של שיטת שמואל שבימות המשיח "עולם כמנהגו הולך", אבל לא כדי להגביל את הטובה רק לביטול שיעבוד מלכיות בלבד, אלא שמתוך התקדמות החכמה והדעה והשלום תרבה גם הטובה החומרית בעולם, ולא יהיו רעה ומחסור.

בוא וראה עד כמה דייק רבינו בלשונו הזהב שכתב בהלכות תשובה ט, ב: "אבל ימות המשיח - הוא העולם הזה ועולם כמנהגו הולך, אלא שהמלכות תחזור לישראל, וכבר אמרו **חכמים הראשונים**: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד". שם שלא ביאר את הטובה החומרית והשפע שישררו בימות המשיח, והזכיר רק את שיעבוד מלכיות בלבד, ייחס את המאמר ל**חכמים הראשונים**, אבל כאן שכבר פירש שכולם "יאכלו... בנחת כישראל", ציטט את אותו המאמר בשם "חכמים סתם". הלא דבר הוא!

ברם ראה הלכות ממרים ב, ד (ד"ה כשם שהרופא חותך) ששם מבואר כי רבינו נוקט בביטוי "חכמים הראשונים" בדרך כלל במקום שהוא שואב מדבריהם טעם וביאור לסברא או למגמה מוסרית-ערכית כללית, על אף שלא כל הפרטים שבהקשרם אמרו מה שאמרו נפסקים כולם להלכה בצורה המקורית (ראה שם הערה 12 הובאו כמה דוגמאות).

בהלכות תשובה ביאר רבינו את דברי שמואל כלשונם, כלומר יתבטל שיעבוד מלכיות בלבד וממילא תחזור המלכות לישראל. אבל באמת חזון ימות המשיח הוא הרבה יותר כוללני וכפי שמסביר פה: "ולא יהיה עסק **כל העולם** אלא לדעת את ה' בלבד", נמצא שהמושג: ביטול שיעבוד מלכיות הוא רחב הרבה יותר מהחזרת המלכות לישראל. והמשלים שאמרו חכמים מתייחסים לכל העולם כולו וכל בני האדם "ישיגו דעת בוראם כפי כח האדם". נמצא שמאמרו של שמואל כאן אף הוא מוסבר כמשל. וזהו שכתב רבינו: "ובימות המלך המשיח יִנָּדע לכל לאי זה דבר היה משל", לפיכך כתב כאן "אמרו חכמים" סתם, כי זהו הפירוש הנכון להלכה.

הסברתי באורך את שיטת רבינו בפירוש הסוגיות בש"ס השייכות לנושא "עולם כמנהגו הולך" בהלכות תשובה: פתיחה לפרק ט, עיין שם והשלם לכאן.

איגרת הנחמה לר' מיימון הדיין אבי רבינו (ירושלים תש"ה, עמ' נו) :
ומה שאמר : 'והדרך על בניהם' (תהלים צ, טז), נתכוין לומר בזה : יפעתך תהיה
על פני בניהם, וזה משום שדור השחרור, שבימיהם תבוא הגאולה, מצבם לא
יהא שונה ממה שהיה קודם לכן, אלא חוץ משעבוד מלכיות בלבד, אבל צורתם
תהא כמו שהיתה וגופותיהם כמו שהיו בתחילה, כמו שנאמר : 'אז ידלג כאיל
פֶּסַח ותרון לשון אֱלֹס' (ישעיהו לה, ו)...

שו"ת הרשב"א ח"א סי' תיח (כתב התנצלות אשר שלח החכם אנבוניט אברם לרשב"א
ז"ל על אשר התקצף ביושבי ארץ פרובינצה המתעסקים בלמוד חכמות חיצוניות) :
אלא דבר אחד יהיה לנו כלל גדול בזה המין. והוא כל זמן שיתבאר לנו סתירת
המאמר ההוא הפרטי ממאמר אחר כללי מוסכם עליו מהחכמים ז"ל גם כן,
נדחת הפרטי מפני הכללי תמיד, ונפרשהו ותהיה הסכמת האמונה על הכללי.
משל בזה כאמרם : עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. באמת
היינו משאירים פשוטו של זה המאמר מפני שיש בו הגדלת הארץ ופרסום
הישועה. אבל זה המאמר נדחה מפני אמרם על הכלל שאין בין העולם הזה
לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד.

תהיה מלחמות גוג ומגוג - ספרי בהעלותך פי' עו (הורוביץ עמ' 70) :
איזו היא מלחמה שישראל נושעים ממנה ואין אחריה שעבוד? אין אתה מוצא אלא מלחמת
גוג ומגוג.

ושקודם מלחמות גוג ומגוג יעמוד נביא לישראל וכו' - איגרת תימן (ר"י שילת עמ' קנג-קנד) :

ואין ספק ששיבת הנבואה לישראל מהקדמות המשיח, כאמרו : 'ונבאו בניכם
ובנותיכם' (יואל ג, א)... ואולם אמרך שזו העת היא שאמר עליה ירמיה : 'ועת
צרה היא ליעקב וממנה יושעי' (ירמיהו ל, ז) - אין הענין כן, אבל הוא רומז בו אל
מלחמת גוג ומגוג בהכרח, והמלחמה ההיא תהיה אחר היגלות המשיח בזמן.

מורה ב, לו (ר"י קאפח עמ' רמח-רמט) :
וכבר ידעת אמרם (שבת ל, ב) : אין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך
עצלות... וזוהי הסיבה העצמית הקרובה לסילוק הנבואה בזמן הגלות בלי ספק.
איזו עצלות או עצבות יהיו לאדם באיזה מצב שיהיה, יותר מהיותו עבד נשלט
ומשועבד לכסילים הרשעים!... והוא גם הסיבה בשיבת הנבואה לנו כפי שהיתה
לימות המשיח מהרה יגלה כמו שהובטח.

פיהמ"ש סנהדרין א, ג :
ואני סבור שהסנהדרין תשוב לפני התגלות המשיח וזה יהיה מסימניו, אמר :
'ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה ואחרי כן יקרא לך עיר הצדק'
(ישעיהו א, כו). וזה יהיה בלי ספק כאשר יכשיר ה' לבות בני אדם וירבו במעשה
הטוב ותגדל תשוקתם לה' ולתורתו ויתרבה ישרם לפני בוא המשיח כמו
שנתבאר בפסוקי המקרא.

ואינו בא לא לטמא הטהור וכו' - עדיות ח, ז :
אמר ר' יהושע : מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני
שאין אליהו בא לטמא ולטהר, לרחק ולקרב... וחכמים אומרים : לא לרחק ולא לקרב אלא

לעשות שלום בעולם, שנאמר: 'הנני שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים' (מלאכי ג, כג-כד).

פיהמ"ש שם: לא נשמע ממשלה לשון זה, אלא נשמע ממנו הענין, לפי שמשלה הודיע ביאת המשיח, מפורש בתורה: 'אם יהיה נדחך בקצה השמים... ושב ה' אליהך... ומל ה' אליהך' (דברים ל, ג-ו), וזולת אלה. וכן הודיעם בשם ה' במה שיקדם לפניו וגורמיו, ושיבא לפניו איש יכשיר לפניו את העולם והוא אליהו, והודיעם שאותו האיש לא יוסיף ולא יגרע בתורה אלא יסלק את מעשה העוול בלבד, ואין בזה מחלוקת ולא הכחשה. אבל היתה המחלוקת במהות העוול שישלך מה הוא... וחכמים אומרים אין עוול ביוחסין: 'כל הנקרא בשמי [ולכבודי בראתיו, יצרתיו אף עשיתיו]' (ישעיהו מג, ז) - הכל מתיחסין אל האמת, והתורה היא אב לכל. אבל העוול הוא השנאה שיש בין בני אדם, לפי שהיא שנאת חנם והוא עושה לו עוול בשנאתו אותו, והוא אמרם: לעשות שלום בעולם.

ויקרא רבה ט, ט:

רבנן אמרו: גדול שלום שכשמלך המשיח בא אינו פותח אלא בשלום שנאמר: 'מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה' (ישעיהו נב, ז).

משנת ר' אליעזר פרשה ד (ענלאו עמ' 87):

מלכות המשיח נכונה בשלום, שנאמר: 'יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח' (תהלים עב, ז).

איגרת תימן (ר"י שילת עמ' קנט):

ואולם הסתלק המלחמות והחרב ממזרח הארץ ועד מערבה - לא יהיה זה בתחילת היגלותו, אבל אחר מלחמת גוג כמו שבאר יחזקאל.

יש מן החכמים וכו' - עירובין מג, א - מג, ב:

תא שמע: הריני נזיר ביום שכן דוד בא - מותר לשתות יין בשבתות ובימים טובים, ואסור לשתות יין כל ימות החול. אי אמרת בשלמא יש תחומין - היינו דבשבתות ובימים טובים מותר. אלא אי אמרת אין תחומין, בשבתות ובימים טובים אמאי מותר? שאני התם, דאמר קרא: 'הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא [לפני בוא יום ה'] וגו', והא לא אתא אליהו מאתמול.

ראה שם בהמשך הסוגיה, חוזרת בה הגמרא מן האוקימתא הזאת, ואין הדין קשור כלל עם היגלות אליהו, ונמצא שדין הברייטא נכון גם בלי ההנחה שהופעת אליהו קודמת לביאת המשיח. וראה לעיל (יא, ד) שאין יום מוגדר להיגלותו של המלך המשיח וייתכן שלא יכירו שהוא המשיח עד אחרי שהצליח בכל משימותיו.

גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו... ולפיכך יש להן מחלוקת וכו' - הלכות ממרים א, ג:

דברי קבלה אין בהן מחלוקת לעולם. וכל דבר שתמצא בו מחלוקת - בידוע שאינו קבלה ממשלה רבינו.

הקדמה לפיהמ"ש עמ' ג:

וכאשר מת ע"ה וכבר מסר ליהושע הפירושים שניתנו לו, ועסקו בהם יהושע ואנשי דורו, וכל מה שקבל ממנו הוא או אחד הזקנים אין בו משא ומתן ולא נפלה בו מחלוקת, ומה שלא שמעו מן הנביא ע"ה יש בסעיפיו משא ומתן.

ושם עמ' ט:

והנה זה יסוד צריך שתדענו. והוא, שהפירושים המקובלים ממשוה אין בהם מחלוקת כלל, לפי שעד עכשיו לא מצאנו שנפלה מחלוקת בין החכמים בשום זמן מן הזמנים ממשוה רבינו עד רב אשי שאחד אמר שמי שסימא עין אדם מסמין את עינו כמאמר ה' יתעלה: 'עין בעין' (דברים יט, כא), ואחר אמר דמים בלבד הוא חייב. גם לא מצאנו מחלוקת במה שאמר הכתוב: 'פרי עץ הדור' (ויקרא כג, מ) שאחד אמר שהוא האתרוג, ואחר אמר שהוא הפריש או הרמון או זולתם.

ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות... בעניינים אלו וכיוצא בהן - כך גם באגרת למר יוסף ג'אבר (ר"י שילת עמ' תיד):

ואני איעצך שלא תעסוק באלו העמוקות לפי שמציאות הנפרדים מן הגלמים איך היא - יקשה ציורו מאד על רוב בעלי החכמה המפורסמים, ולפיכך הם מכחישים בו ולא ידמו אלא גשם, וכל שכן המתחילים ומי שלא קדם לו חינוך, **ואל תטריח את עצמך אלא במה שאתה יכול להבינו.**

הואיל וגם דברי הנביאים בעניינים אלה הם כולם משל וחידה, קל וחומר דברי אגדה אין להבינם כפשוטם. מעתה רק יחידי סגולה מסוגלים להבין את הנמשל, ורוב בני אדם יגיעו לטעויות או ח"ו ללעג על דברי חכמים.

ולא ישימם עיקר - אגרת השמד (ר"י שילת עמ' נז):

כי אין זמן קצוב לביאת המשיח עד שיתלו בו ויאמרו עליו שהוא קרוב או רחוק, **וחיוב הדת והמצוות אינו תלוי בביאת המשיח**, אלא אנו חייבים להתעסק בתורה ובמצוות, ונשתדל להשלים עשייתן, ואחר שנעשה מה שנתחייבנו, אם יזכה ה' לנו או לבנינו או לבני בנינו לראות מלך המשיח - הרי טוב, והיא טובה על טובה. ואם לאו - לא הפסדנו כלום, אלא רווחנו בעשייתנו מה שאנחנו חייבים בו.

שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה - הלכות יסודי התורה ב,א:

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול.

שם הבאתי מכמה מקומות במורה נבוכים שאף התבוננות במצוות ובצוויי ה' מביאים לאהבה ויראה. ברם מי שיעיין הרבה בענייני המשיח - אין זה מצוויי ה' ואף לא מחכמת המציאות.

לא יחשב קיצין וכו' - סנהדרין צז,ב:

מאי 'וְיִפְחֶם לִקְחָ וְלֹא יִכְזָּב' (חבקוק ב, ג)? אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: תיפח עצמן של מחשבי קיצין, שהיו אומרים: כיון שהגיע את הקץ ולא בא - שוב אינו בא. אלא חכה לו, שנאמר: 'אם יתמהמה חֲכָה לו' (שם).

פיהמ"ש הקדמה לפרק חלק היסוד השנים עשר (ר"י קאפח עמ' קמד):

והיסוד השנים עשר ימות המשיח, והוא להאמין ולאמת שיבא ואין לומר שנתאחר - 'אם יתמהמה חכה לו'. ואין לקבוע לו זמן, ולא לפרש את המקראות

כדי להוציא מהן זמן בואו. אמרו חכמים: תפוח דעתן של מחשבי קצין. ולהאמין בו מן הגדולה והאהבה ולהתפלל לבואו בהתאם למה שנאמר בו על ידי כל נביא, ממשה ועד מלאכי. ומי שנסתפק בו או זלזל בעניינו הרי זה מכחיש את התורה שהבטיחה בו בפירוש בפרשת בלעם ואתם נצבים. ומכלל היסוד הזה שאין מלך לישראל אלא מדוד ומזרע שלמה דוקא. וכל החולק בענין המשפחה הזו הרי זה כפר בה' ובדברי נביאיו.

איגרת תימן (ר"י שילת עמ' קמב-קמד):

ואולם מה שזכרנו מענין הקצים ומאמר רבנו סעדיה ז"ל בהם - תחילת מה שראוי שתדעוהו, שהקץ על הברור אי אפשר לאדם לדעתו לעולם. כמו שבאר דניאל ואמר: 'כי סתמים וחתמים הדברים' (דניאל יב, ט)...
ודע שאפילו הקץ שבאר ה' מידתו, רצוני לומר גלות מצרים, והוא אמרו: 'ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה' (בראשית טו, יג) - לא נודעה אמיתתו ונפל בו ספק...

ואם היה בקץ אשר התבארה מידתו - כל שכן בזה הקץ הארוך, אשר החריד כל הנביאים והפחידם באורך זמנו והימשכו... וכבר באר לנו דניאל הפלגת עומק זה הקץ והעלמו, ולזה הזהירו החכמים ז"ל מִתְּשֵׁב קצים ומִמָּנוֹת זמנים לביאת המשיח, מפני שיכשיל ההמון ויכניס ספק בליבם כשיבוא הזמן ההוא ולא בא המשיח, והוא אמרם: תפוח דעתן של מחשבי קצין, מפני שהם מכשול לבני אדם, ומפני זה התפללו לה' להכשילם ולהפסיד הנהגתם⁵.

ולהלן שם (עמ' קמו):

וכן יהיה הענין לימות המשיח, מהרה יִגָּלָה, כי כשיחשבו האומות שזאת האומה לא תהיה לה מלכות לעולם, ולא ממשלה, ולא תשועה מאשר הם בו, ויסכימו על זה כל החוזים והקוסמים ובעלי הכוחות - יפר ה' מחשבותיהם ואמונותיהם השקריות, ויִרְאֶה המשיח. אמר ישעיה מבאר זה הענין: 'מפר אתות בָּדִים וקסמים יהולל, משיב חכמים אחור ודעתם יִסְכָּל. מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים, הָאֵמֶר לירושלם תושֵׁב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם' (ישעיהו מד, כה-כו), זאת היא האמונה האמיתית אשר יאמינו עדת ישראל, לא תביט למאמר אומר דיבוק קטן או גדול.

איגרת השמד הנ"ל (ר"י שילת עמ' נז):

כי אין זמן קצוב לביאת המשיח עד שִׁתְּלֹו בו ויאמרו עליו שהוא קרוב או רחוק.

5. המסורת של אבותינו שהביא רבינו לזמן חזרת הנבואה בישראל (שם עמ' קנב) מופיעה אצלנו בירושלמי שבת ו, ט. ראה בקרבן העדה שם (ד"ה כבחצי), וראה ירושלמי כפשוטו לר"ש ליברמן עמ' 116.

ג בימי המלך המשיח, כשתתישב ממלכתו* ויתקבצו אליו כל ישראל, (ו)יתיחסו כולם על פיו ברוח הקדש שתנוח עליו, [שנאמר]**: וַיָּשֶׁב מִצָּרָף וּמִטָּהָר (מלאכי ג,ג), ובני לוי מטהר תחלה, ואומר: "זה מיוחס כהן, וזה מיוחס לוי", ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל. הרי הוא אומר: ויאמר התרשתא להם... עד עמוד כהן לאורים ולתומים (עזרא ב,סג) - הנה למדת שברוח הקדש מיחסין המוחזקין ומודיעין המיוחס.

ואינו מייחס ישראל אלא לשבטיהן, שמודיע שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני; אבל אינו אומר על שהן בחזקת כשרות: "זה ממזר וזה עבד", שהדין הוא שמשפחה שנטמעה - נטמעה.

* בכי"א: ממלאכתו.

** בכי"א: חסרה תיבה זו.

יד פשוטה

הלכה ג

בימי המלך המשיח וכו' - תהליך ההתגלות של המלך המשיח לא יהיה פתאומי, כי אם בתקופה מתמשכת, ומה שתיאר לעיל יא,א: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד לישנה הממשלה הראשונה, ובונה המקדש, ומקבץ נדחי ישראל", אינו בבת אחת כי אם תהליך ארוך. תחילה יקבץ את ישראל, ואחר כך כאשר "תתישב ממלכתו" מייחס ישראל לשבטים. לייחוס זה נראה שיש שתי מטרות: הראשונה, כדי שעבודת המקדש תתנהל כראוי צריך לברר כמה שיותר כהנים ולויים מיוחסים. שנית, כדי שיוכלו לקיים מצוות התלויות בארץ כתיקונם יש להנחיל את ארץ ישראל לשבטים.

ובני לוי מטהר תחלה - קידושין ע,ב - עא,א:

אמר רבי חמא בר חנינא: כשהקדוש ברוך הוא מטהר שבטים, שבטו של לוי מטהר תחילה, שנאמר: 'וישב מצרף ומטהר כסף וטיהר את בני לוי וזיקק אותם כזהב וככסף והיו לה' מגישי מנחה בצדקה'. אמר רבי יהושע בן לוי: כסף מטהר ממזרים, שנאמר: 'וישב מצרף ומטהר כסף'. מאי מגישי מנחה בצדקה? אמר ר' יצחק: צדקה עשה הקב"ה עם ישראל, שמשפחה שנטמעה - נטמעה.

ירושלמי שם ד,א (וכן בירושלמי יבמות ח,ג):

ר' יסא בשם ר' יוחנן: אף לעתיד לבוא אין הקב"ה נזקק אלא לשבט לוי, מה טעמא: 'וישב מצרף ומטהר כסף וטיהר את בני לוי וזיקק אותם' וגו', א"ר זעירא: כאדם שהוא שותה בכוס נקי. א"ר הושעיה: בגין דלית אן לויים נפסיד? א"ר חנינה בריה דרבי אבהו: אף לעתיד לבוא הקב"ה עושה עמהן צדקה, מה טעמא: 'והיו לה' מגישי מנחה בצדקה', אמר ר' יוחנן: כל משפחה שנשתקע בה פסול אין מדקדקין אחריה.

עדיות ח,ז:

אמר ר' יהושע: מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני: שאין אליהו בא לטמא ולטהר, לרחק ולקרוב אלא לרחק את המקורבין בזרוע, ולקרוב את

המרוחקין בזרוע. משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן וריחקה בן ציון בזרוע, ועוד אחרת היתה שם וקירבה בן ציון בזרוע, כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרוב. ר' יהודה אומר: לקרב אבל לא לרחק. רבי שמעון אומר: להשוות את המחלקות. וחכמים אומרים: לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם, שנאמר: '(הנני)[הנה אנכי] שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים' (מלאכי ג, כג-כד).

לעיל הלכה ב מבואר שפסק רבינו כחכמים. לפי זה אין תפקידו של אליהו לייחס משפחות אלא רק לשום שלום בעולם. המשיח לעומתו הוא זה שייחס משפחות בישראל.

כתב הר"ן על הרי"ף קידושין ראש פרק רביעי (דף ל, א מדפי הרי"ף) ד"ה גרסי:

ומכאן נראה שאף בזמן הזה משפחה שנטמעה - נטמעה, כלומר שמי שיודע פסולה אינו רשאי לגלותה אלא יניחנה בחזקת הכשרה, ולעתיד לבא אף על פי שְׁיִנְדַע הדבר תהא כשרה. ומיהו אפשר שראוי לגלותה לצנועין כדי שלא ידבקו בהם אף על פי שאם היו נדבקים בהם בלא ידיעה לא היה שם איסור כלל, אבל מפני שאין הזרע מוכן לקדושה ולטהרה, שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על משפחות מיוחסות שבישראל - כשר הדבר לגלותן לצנועין. והיינו דגרסינן בגמרא: תנא עוד אחרת היתה שם ולא רצו לגלותה, אבל חכמים מוסרין אותם לתלמידיהם פעם אחת בשבוע, ונ"ל שהוא מן הטעם שכתבתי.

ומשום הכי היודע עכשיו פסול משפחה שנטמעה אינו חייב לגלותה ולא רשאי אלא לצנועין. ותמהני דמשפחה שנטמעה מ'וישב מצרף ומטהר כסף' ילפינן לה וקרא ודאי לעתיד הוא דכתיב...

ונראה שזהו דעת הר"ם במז"ל שכתב בסוף ספר שופטים: "בימי מלך המשיח וכו' ואינו מיחס ישראל אלא לשבטיהם אבל אינו אומר על שהם בחזקת כשרות זה ממזר וזה עבד, שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה" ע"כ. וכיון שאין אליהו עתיד לגלותן אף היודעים בהם [עכשיו] אין מגלין אותם שאין בין העולם הזה לימות המשיח לענין זה כלום.

וראה לקמן ד"ה שהדין הוא.

ברוח הקדש שתנוח עליו... הנה למדת שברוח הקדש וכו' - ראה מורה ב, מה (ר"י קאפח עמ' רסג-רסד) המעלה השנייה של הנבואה:

היא שירגיש האדם כאלו דבר מה חל בו, וכח אחר עבר עליו שמדובבו, ואז ידבר בדברי חכמה או תהלה, או בדברי תוכחת מועילים, או בדברים מדיניים או אלהיים, וכל זה בהקיץ ובמצב של שמוש החושים כרגיל, וזהו שאומרים עליו שהוא מדבר ברוח הקודש...

וכן כל כהן גדול הנשאל באורים ותומים הוא מן הסוג הזה, כלומר שהוא כמו שאמרו (יומא עג, ב): שכינה שורה עליו ומדבר ברוח הקדש.

מדברי רבינו לא ברור מי מייחס, האם המלך המשיח שהרי רוח הקודש שורה עליו, או הכהן הגדול שעליו נאמר בעזרא: 'עד עמוד כהן', והרי המשיח אינו יכול להיות כהן שהרי רבינו כתב בכמה מקומות שהמשיח יהיה מזרע דוד ושלמה.

אמנם רבינו הדגיש בהלכות אסורי ביאה פרק כ ובתשובתו (בלאו ס"י תמ) שצריך שני עדים כדי לברר את ייחוס הכהנים. והלא אין הנביא יכול לחדש מנבואתו דברי הלכה?

ברם לא מדובר כאן על חידוש דין, שבזה אין מקום לנבואה. פה מדובר רק על גילוי המציאות. כבר פסק בהלכות יסודי התורה ז, כי יש להאמין לדברי הנביא שהוחזק לנביא אמת: "שבכך נצטוינו, כמו שנצטוינו לחתוך הדין על פי שני עדים כשרים, ואף על פי שאפשר שהעידו בשקר, הואיל וכשרים הם אצלינו מעמידין אותן על כשרותן". וכך הסביר המהר"ץ חיות בתורת הנביאים מאמר בירור אליהו (בתוך: כל כתבי מהר"ץ חיות, ירושלים תשי"ח, פרק שני, עמ' יח).

הרי הוא אומר וכו' - סוטה מח, ב:

תא שמע: משחרב בית המקדש ראשון - בטלו ערי מגרש, ופסקו אורים ותומים, ופסק מלך מבית דוד, ואם לחשך אדם לומר: 'ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים'! [אמור לו:] כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים ויבא משיח בן דוד!

הרי שהגמרא בפירוש אמרה שהפסוק מדבר על ימות המשיח.

ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל - לכאורה תיווצר קבוצה בישראל שאינם מיוחסים לשום שבט, שהרי כל מטרת הייחוס כאן הוא כדי להנחיל את ארץ ישראל לשבטיהן, ומי שאינו כהן מיוחס והרי הוא ממשפחת כהנים אלא שנתחלל - אינו יכול להתייחס לשבט אחר. האם הללו לא תהיה להם ירושה בארץ?

שמה ואולי יש לומר שהפתרון לשאלה זו קשור בדברי רבינו בהלכות שמטה ויובל (יג, י). שם פסק את הדין המפורש בתורה שאין לשבט לוי חלק ונחלה בארץ, והוסיף מסברת עצמו (הלכה יא):

יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל, הרי הכהנים והלויים באותן הארצות ובביזתן ככל ישראל.

לעיל כאן (יא, ב) בעניין ערי מקלט הבאתי מהלכות רוצח ח, ד:

בימי המלך המשיח מוסיפין שלש אחרות על אלו השש, שנאמר: 'ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה' (דברים יט, ט). והיכן מוסיפין אותן? בערי הקיני והקנזי והקדמוני שנכרת לאברהם אבינו עליהן ברית **ועדיין לא נכבשו**, ועליהם נאמר בתורה: 'ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך ויספת לך עוד שלש ערים' (דברים יט, ח-ט).

הרי שלכהנים וללויים שאינם מיוחסים תהיה נחלה בארץ הקיני והקנזי והקדמוני.

שהדין הוא שמשפחה שנטמעה וכו' - בגמרא (קידושין עא, א) הני"ל איתא: "צדקה עשה הקב"ה עם ישראל", ורבינו מבין שלשון "צדקה" כאן פירושו = דבר צודק. ראה ספר השרשים לר"י בן ג'אנח (ברלין 1896, עמ' 423) שמפרש צדק כיושר, וראה גם מורה ג, נג: "אבל מלת צדקה היא נגזרת מן צדק... ופירושו להביא לכל בעל זכות את המגיע לו וליתן לכל מצוי מן הנמצאים כפי הראוי לו". והרי הממזר לא חטא, ואף על פי כן הוא נאסר לבוא בקהל. ודרשו בויקרא רבה (מרגליות) פרשה לב ד"ה 'ושבתי אני':

חנינא חייטא פתר קרייה בממזרים: 'ושבתי אני ואראה את כל העשוקים' (קהלת ד, א) - אילו הממזרים. 'והנה דמעת העשוקים' - אימותיהן של אילו עברו עבירה ואילין עליביא מרחקין להון (=ואלו העלובים מרחיקים אותם).

ד לא נתאו החכמים והנביאים ימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שִׁיָּרְדּוּ בגויים, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויים לתורה וחכמתה, ולא יהיה להם נוֹגֶשׁ ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא, כמו שביארנו בהלכות תשובה.

יד פשוטה

מעתה מן היושר הוא לא לגלות את הממזרים. ונראה שרבינו הבין את דרשת הגמרא על פי סוף הפסוק: 'וישב מצרף ומטהר כסף... והיו לה' מגישי מנחה בצדקה' - בצדק יהיו כל ישראל מגישים מנחה בבית המקדש. וכיצד הוא הצדק? משום שמשפחה שנטמעה - נטמעה, ואף אחד לא ייפסל אלא כולם מתייחסים להקב"ה. כך כתב רבינו בפי'המ"ש סוף עדיות: "וחכמים אומרים, אין עוול ביוחסין: 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, יצרתיו-אף עשיתיו' (ישעיהו מג,ז) - הכל מתייחסין אל האמת (=הקב"ה), והתורה היא אב לכל".

וראה מה שכתב רבינו בתשובה לר' עובדיה הגר (בלאו סי' רצג):

ואל יהא יחוסך קל בעיניך, אם אנו מתייחסים לאברהם יצחק ויעקב אתה מתייחס למי שאמר והיה העולם. וכך מפורש בישיבה: 'זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב' וגו' (ישעיהו מד,ה).

ה לכה ד

לא נתאו החכמים והנביאים וכו' - הלכות תשובה ט,א-ב:

... והבטיחנו בתורה, שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד - שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון: חלי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזקים את ידינו לעשות את כל התורה, כגון: שובע ושלוש ורבות כסף וזהב. כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להם - אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה, כדי שנוזכה לחיי העולם הבא...

שבזמן שאדם טרוד בעולם הזה בחולי ובמלחמה ורעבון - אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצוה, שבהן זוכין לחיי העולם הבא.

ומפני זה התאו כל ישראל, נביאיהם וחכמיהם, ימות המלך המשיח - כדי שינוחו ממלכות הרשעה שאינה מנחת להם לישראל לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן; וימצאו להן מרגוע וירבו בחכמה, כדי שיזכו לחיי העולם הבא.

לפי שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת, שנאמר: 'כי מלאה הארץ דעה את ה' ' (ישעיהו יא,ט), ונאמר: 'ולא ילמדו עוד איש רעהו ואיש את אחיו וכו' (ירמיהו לא,לג), ונאמר: 'והסירותי את לב האבן מבשרכם' (יחזקאל לו,כו), מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד, בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב ממשה רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה', ויבואו כל הגוים לשמעו, שנאמר: 'והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים' וגו' (ישעיהו ב,ב).

וסוף השכר כולו והטובה האחרונה שאין לה הפסק ולא גירעון היא - חיי העולם הבא. אבל ימות המשיח - הוא העולם הזה ועולם כמנהגו הולך, אלא שהמלכות תחזור לישראל, וכבר אמרו חכמים הראשונים: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד.

השווה הלכות דעות ג,ג:

המנהיג עצמו על פי הרפואה, אם שם על לבו שיהיה כל גופו ואבריו שלמים חזקים בלבד, ושיהיו לו בנים עושין מלאכתו ועמלין לצורכו - אין זו דרך טובה. אלא ישים על לבו שיהא גופו שלם חזק כדי שתהיה נפשו ישרה לדעת את ה', שאי אפשר שיבין ויסתכל בחכמות והוא חולה או אחד מאיבריו כאב...

מורה ג,כז:

לפי שהאדם אי אפשר לו לצייר מושכל ואפילו יסבירוהו לו, וכל שכן שיתעורר לכך מעצמו, כשיש בו כאב או רעב גדול או צמא או חום או קור חזק.

נוסח התחנונים אחר סדר היום (סדר התפילה בסוף ספר אהבה עמ' תתקלא):
יהי רצון ורחמים מלפניך... שנחיה לשמור חוקיך בעולם הזה ולימות המשיח כדי שנזכה ונירש טוב לחיי העולם הבא.

לא נתאו... ימות המשיח לא כדי שישלטו... ולא כדי לאכול ולשתות וכו' - משמע שמעין הדברים הללו יתאפשרו בימות המשיח, אלא שאינם התכלית הרצויה, ולא להם יתנו ישראל את עיניהם כי לא לכך מתאוים החכמים והנביאים.

שישלטו על כל העולם: זכריה ט,י: 'ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ', ראה לעיל יא,א שזה יהיה בימות המשיח. וראה רד"ק שם: "והנה ימשול בכל העולם".

ירדו בגויים: תהלים עב,ח: 'וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ'.

עירובין מג,ב: דכיון דאתי משיחא - הכל עבדים הן לישראל.

ינשאו אותם העמים: הלכות תשובה ט,ב: ויבואו כל הגוים לשמעו, שנאמר: 'והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים' וגו' (ישעיהו ב,ב).

וראה בראשית רבה ויחי פ' צז: שעתידין כל אומות העולם להביא דורון למשיח בן דוד.

לאכול ולשתות ולשמוח: הלכות תשובה ח,ז: ושכל הטובות שמתנבאין בהן הנביאים לישראל, אינן אלא לדברים שלגוף שנהנין בהן ישראל בימות המלך המשיח בזמן שתחזור הממשלה לישראל.

לתורה וחכמתה - שהעיסוק בהן מביא את האדם לאהבת ה' ויראתו. כמבואר בהלכות יסודי התורה ב,א:

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול...

וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומד בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות...

ה ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה, ולא קנאה ותחרות, שהטובה מושפעת הרבה, וכל המעדנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את יי בלבד. ולפיכך יהיו חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומין העמוקין וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם, שנאמר: כי מלאה הארץ דעה את יי (ישעיהו יא, ט).

ברוך רחמנא דסייען

יד פשוטה

והלכות תשובה י,ו:

דבר ידוע וברור, שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל שבעולם חוץ ממנה - כמו שצוה [ונאמר]: 'בכל לבבך ובכל נפשך' (דברים ה, ו), - בדעה שידעו; ועל פי הדעה על פי האהבה; אם מעט - מעט ואם הרבה - הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעין לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג...

וזהו שמסיים: מפני שילמדו את התורה וחכמתה "לפיכך יהיו חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומין העמוקין וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם".

ה ל כ ה

ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה וכו' - הלכות תשובה ט,א:

והבטיחנו בתורה, שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד - שישיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון: חלי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזקים את ידינו לעשות את כל התורה, כגון: שובע ושלוש ורבות כסף וזהב. כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להם - אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה, כדי שנזכה לחיי העולם הבא... שבזמן שאדם טרוד בעולם הזה בחולי ובמלחמה ורעבון - אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצוה, שבהן זוכין לחיי העולם הבא.

מורה א,ל (עמ' מה):

ותרגם יונתן בן עזיאל עליו השלום: 'ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה' (ישעיהו יב, ג), אמר: "ותקבלון אולפן חדת בחדוא מבחירי צדיקיא", התבונן באורו מים - שהוא המדע שיושג באותם הימים.

השווה איגרת הנחמה לר' מיימון הדיין אבי רבינו (ירושלים תש"ה) עמ' נח כתב: ובשעת הרצון לאחר הגאולה - כך הבטיח לנו - נזכה ליושר הדרך ולדת נכונה ולקיום מעשי המצוות... והבטיח לנו ידיעת תורתו, כמו שנאמר: 'ונתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה ולא ילמדו עוד איש את רעהו' (ירמיהו לא, לב-לג), פירוש פסוקים אלה שהקב"ה אומר: אני אביא את תורתי בלב כל אחד מהם ועל לבותיהם תיכתב, עד שלא ילמד אחד את חבירו איך לעבוד את ה', אלא יכולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם' (ירמיהו לא, לג).

וראה שו"ת הרשב"א החדשות (מכ"י) סי' שסח :

כי רוב המלחמות אף בשאר האומות בין אומה לאומה - בסבת חלוף האמונה.

וכל המעדנים מצויין כעפר וכו' - הקדמת רבינו לפרק חלק עמ' קלט :

אלא שבאותם הימים תוקל על בני אדם פרנסתם מאד, עד שכשיעבוד האדם איזה עבודה מועטת שתהיה ישיג תועלת גדולה וזהו ענין אמרם : עתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת (שבת ל,ב), לפי שדרך בני אדם לומר אם מצא אדם איזה דבר מוכן בשפע, מצא פלוני לחם אפוי ותבשיל מבושל.

ולא יהיה עסק העולם וכו' - ויוכלו בני האדם לקיים את מה שכתב רבינו בהלכות דעות ג,ב : צריך האדם שיכוין כל מעשיו כולם כדי לידע את השם ברוך הוא בלבד...

ולפיכך יהיו חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומין וכו' - על פי הכתוב יואל ג,א-ב : 'והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, זקניכם חלמות וחלמו, בחוריכם חזיונות יראו, וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי'.

דעת בוראם - השווה פיהמ"ש חגיגה ב,א : וכוונתם במעשה מרכבה - המדע האלהי, והוא הדבור על כללות המציאות ועל מציאות הבורא ודעתו...

כפי כח האדם - הלכות תשובה י,ו :

לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעין לו את קונו **כפי כח שיש באדם** להבין ולהשיג.

הקדמת רבינו למשנה (ר"י קאפח עמ' יט) :

ואם הסיר ה' המסך מעל לב מי שרצוי לפניו אחרי שהכשיר עצמו בלמודים יבין מהם לפי כח שכלו.

רבינו חתם את ספרו באשר החל, המצווה הראשונה היא ידיעת ה', וכאן מסיים שבימות המשיח תרבה הדעה עד שכולם יקיימו מצווה זו שהיא התכלית - ידיעת ה'.

כי מלאה הארץ דעה את ה' - בדפוסים ובחלק מכי"י הוסיפו את סוף הפסוק ולא שמו לב שבלי הסיפא נמצא החיבור מסיים בשם ה', וזה מקביל להתחלתו שפתח רבינו בכתוב : 'בשם ה' אל עולם', ונמצא סופו נעוץ בתחילתו. ויזכנו ה' לדעה.